

DE GESCHIEDENIS VAN DE GROOTHANDEL IN GENEESMIDDELEN *

door D. A. WITTOP KONING.

In de oudste tijden dat er van apothekers sprake is, d.w.z. vanaf omstreeks 1300, toen de geneesmiddelenhandel nog grotendeels uit plantaardige producten bestond, was de apotheker in eerste instantie op eigen verbouw van kruiden aangewezen. Daartoe bezat hij bij zijn huis of buiten de poorten van de stad een tuin, waarvan wij overal vele voorbeelden aantreffen, bijv. de tuin « over de Korsgensbrug van Hugen Jans » apotheker te Amsterdam in 1483 (1).

Daarnaast zal de apotheker zijn simplicia gekocht hebben van kruidenzoekers en reizende kooplieden. Het is geen wonder, dat het moeilijk was, voldoende sortering in huis te hebben, hetgeen ook blijkt uit de rubriek *quid pro quo* die in de oudere voorschriftenboeken zelden ontbreekt.

Men moest roeien met de riemen die men had en zal dikwijls een niet voorradig simplex hebben moeten vervangen door een ander, makkelijker te verkrijgen product. Voor buitenlandse producten zal de apotheker aangewezen geweest zijn op de kooplieden, die echter slechts verhandelden wat hun voordelig leek en stellig niet in opdracht werkten.

In de handelssteden bestond een dergelijk contact met de kooplieden heel gemakkelijk.

Brugge had hiervoor zijn Cruydhalle, waar de kruideniers in 32 kassen hun waren te koop aanboden (2).

Kruidenier.

Oorspronkelijk werd met apotheker en kruidenier dezelfde persoon bedoeld ; in Amsterdam was het woord apotheker meer in gebruik, in andere plaatsen spreekt men lang nog van de « crudenier ». Beiden zijn dan detaillist, hoofdzakelijk in kruiden en specerijen. In de grote handelssteden, zoals Brugge treedt het eerst de differentiatie op ; de kruidenier wordt de groothandelaar, veelal tevens detaillist, de apotheker de detaillist en bereider van recepten. Ondanks de mededeling van collega *V a n d e V i j v e r e* (2) dat vóór de XVIe eeuw geen onderscheid tussen de apotheker en de kruidenier bestaat, een uitspraak die voor Amsterdam stellig juist is, krijgt men de indruk dat in Brugge in 1300 de kruidenier al groothandelaar tevens detaillist is, terwijl in die tijd daar ook het woord apotheker voorkomt. Wij zouden echter willen weten wat en hoeveel die apotheker in 1285 aan de stad leverde. Brugge was omstreeks 1300 al een grote handelsstad en zou dat tot de eerste helft van de 15e eeuw blijven ; daarna nam Antwerpen haar plaats in ; in Antwerpen zal men in iets later tijd hetzelfde moeten vinden als in Brugge ; het opkomen van de kruidenier-groothandelaar. Misschien zijn zij uit Brugge overgekomen, zoals zij na de val van Antwerpen in 1581 vandaar naar Amsterdam kwamen, toen dat het centrum van de wereldhandel zou worden. Helaas weten wij van de handel in geneesmiddelen te Antwerpen zo weinig, dat dit niet door bewijzen te staven is. Wel gaat dit weer voor Amsterdam. Hier komen de groothandelaren-kruideniers uit Antwerpen en gaan de plaatselijke apothekers zich ook op de groothandel toeleggen. In 1631 zijn beide beroepen weer geheel gescheiden in een kruidenier, die groothandelaar en detaillist is en een apotheker, die bereider van recepten en daarnaast detaillist in kruiden en specerijen is.

De kruidenier, later ook wel drogist genoemd, was dus de leverancier van de apotheker.

De keur van 1692 voor Haarlem stelt in art. 12 zelfs de afname van drogisten verplicht. « En sullen oick geen Apothekers vermogen eenige Simplicia directelijk ofte indirectelijk te kopen van Omlopers ofte diergelycke, maar gehouden zijn die te halen bij Winckelhoudende Drogisten op eene boete van 25 Guldens ».

Chymisten.

Zoals de apotheker oorspronkelijk zijn kruiden deels zelf verbouwde, zal hij na de opkomst van de scheikunde de chemische preparaten zelf bereid hebben. Ver-

* Voordracht gehouden op het 1ste Benelux Congres voor de Geschiedenis der Wetenschappen te Haarlem, 25 April 1954.

schillende steden (Nijmegen 1644, 's-Gravenhage 1750) stelden dit zelfs verplicht. Vlissingen liet echter in 1674 reeds bereiding door een erkend plaatselijk chymist toe. Het werd echter steeds moeilijker en economisch onverantwoord voor de apotheker, zijn chemicaliën zelf te bereiden. Zo deed de chymist zijn intrede als leverancier van eenvoudige chemicaliën, totdat de industrie dat weer van hem over zou nemen.

Apotheker-Groothandelaar.

In de kleinere steden was voor de kruidenier-groothandelaar blijkbaar geen plaats. Wel zien wij hier de apotheker met handelsgeest naast zijn apotheek een groothandel bedrijven.

Apotheker Mylius te Kampen levert omstreeks 1650 aan verscheidene collega's in omliggende plaatsen. Zijn schuldboek geeft een beeld van de omvang van zijn groothandel, maar tevens van zijn apothekers-detaillistenpractijk.

Het is echter een grote zeldzaamheid, wanneer wij nog over een dergelijk boek beschikken en er zijn ook verder geen voorbeelden van groothandelende apothekers van die tijd, al hebben die ongetwijfeld bestaan. Eerst ongeveer een eeuw later kennen wij meer van dergelijke groothandelaars-apothekers in de kleinere plaatsen. Ik noem :

Willem Brocades te Meppel † 1800

P. J. de Bosson te Dordrecht 1816

David Veen te Haarlem 1822

Gijsbertus van Scherpenzeel te Schoonhoven 1826

A. M. en C. Pluygers te Rotterdam (3).

Zij waren leveranciers van de plattelandsheelmeesters, die bij de wét van 1818 toegevoegd waren, geneesmiddelen af te leveren, doch zouden weldra ook hun collega's, die het wel gemakkelijk vonden, hun galenica kant en klaar te betrekken, tot hun klanten rekenen.

Groothandelaar-fabrikant.

Ongetwijfeld bestond bij de apotheker de wens bepaalde stoffen die zij zelf niet voordelig in het klein bereiden konden, van bereiders in het groot te betrekken en deze behoefte moet ondernemende apothekers tot het inrichten van een dergelijke fabriek geleid hebben en vervolgens hun gedwongen hebben, afzet bij hun collega's te zoeken. Hieruit volgt, dat de vroege chemisch pharmaceutische fabrieken geen alomvattende bedrijven waren, maar slechts een beperkt aantal producten maakten, waarvoor zij een voordelige bereidingswijze hadden.

Vervolgens, om aan de vraag van hun afnemers te kunnen voldoen, vulden zij hun collectie aan met door anderen vervaardigde producten en hiermede werden zij tot groothandelaar-fabrikant.

De klacht van de apotheker, dat vele producten, die hij vroeger zelf vervaardigde, nu door de industrie hem ontnomen zijn, gaat niet geheel op. Vele producten van Merck, Riedel, Schering, Trommsdorff waren nieuwe producten of preparaten van een tot nu toe ongekende zuiverheid, die slechts met behulp van bijzondere fabricageprocessen bereikt was.

Chemisch-Pharmaceutische Industrie.

Hiervan kan eerst sprake zijn, nadat Lavoisier de Phlogistontheorie verworpen had (1789) en een wetenschappelijke basis, berustende op het experiment, aan de scheikunde gegeven heeft. Daarnaast moet ook de industrialisatie begonnen zijn (1754).

Voegen wij hier nog bij de pogingen om de werkzame stoffen uit de planten af te scheiden (Morphine Sertuner 1804) dan kunnen wij zeggen dat hier de drie voorwaarden liggen voor het ontstaan van de chemisch-pharmaceutische industrie. Het apothekerslaboratorium was niet meer in staat om ingewikkelde chemicaliën op voordelige wijze te maken en ook de bereiding der alkaloiden kon voordeliger in het groot gebeuren. Wel moeten wij zeggen dat deze industrie voortgekomen is uit het apothekerslaboratorium.

V e r s h o f e n (4) zegt : « Die zahlreichen unternehmende Männer dieses Faches die in der damaligen Zeit und später erst recht zur Fabrikation Chemisch-pharmazeutischer Produkte übergingen ».

Weinige van deze ondernemende apothekers is het echter gelukt een blijvende industrie in het leven te roepen (Merck).

Van 1814 tot 1824 kunnen wij dus spreken van fabriekmatige bereiding van nieuwe geneesmiddelen, die in het apothekerslaboratorium ontdekt zijn (alkaloïden enz.). De fabricage is gespecialiseerd op bepaalde producten.

Na 1834, het jaar waarin Runge de geheimen der koolteer onthulde, vinden de ontdekkingen in de universiteitslaboratoria plaats.

De volgende fabrikanten leverden rechtstreeks aan de groothandelaar en de apotheker :

Merck, Darmstadt heeft, volgens vriendelijke mededeling van de oud-directeur Dr Carl Löw, onder zijn klanten :

A. P. Bloemen, Sneek 1834/53.

R. Brouwer, Utrecht 1838/41.

J. Mouton & Zonen, den Haag 1841/46, apotheker-groothandelaar.

A. M. en C. Pluygers, Rotterdam 1841/67, apothekers-groothandelaars, leveranciers van opium en braaknoot.

v. d. Brandt & Eickma, Rotterdam, 1834/46, apothekers.

N. W. de Voogt, Utrecht, 1848/53, apotheker.

P. Hahmes, Maastricht, 1853, groothandelaar.

A. d'Ailly & Zonen, Amsterdam, 1866/68, apotheker-groothandelaar.

K. G. W. de Bosson, Dordrecht, 1866/69, apotheker-groothandelaar.

V e r s h o f e n (4) noemt nog als klanten van Merck in 1840/41 :

G. C. Jung & Comp., Rotterdam, leverancier van opium en braaknoot, en Ferd. Hanon, Luik, afnemer ;

als klant van Koch in Oppenheim :

A. d'Ailly, Amsterdam 1825/31 als leverancier van kina en afnemer van kinine tot een hoeveelheid van 2100.375 ons.

Terecht merkt hij hierbij op, dat het plotseling afbreken van deze connectie in 1832 op concurrentie of eigen bereiding in Holland wijst. Het laatste zal de werkelijke reden zijn, aangezien d'Ailly de eerste is, die kinine in Nederland op technische schaal gemaakt heeft. In 1829 mindert het reeds om in 1832 geheel op te houden. Dit kan ons helpen het jaar van de eerste kininebereiding in Nederland nauwkeurig te bepalen.

Als klanten van Trommsdorff in Erfurt noemt V e r s h o f e n (4) nog :

P. J. Kipp, Delft, 1837/42, apotheker en

Fr. Rinsma, Groningen, 1837/42.

In het Gedenkboek van Brocapharm (3) heb ik aangetoond, hoe deze firma uit vele kleinere apothekers-groothandelaren door fusie ontstaan is. D. Veen Haarlem, van Scherpenzeel Schoonhoven, de Bosson Dordrecht, d'Ailly Amsterdam en Pluygers Rotterdam, zijn hier onder meer in opgegaan. Van d'Ailly & Zonen is een debiteurenboek bewaard gebleven, over 1819/20, waarvan ik elders een bewerking hoop te brengen.

Koopmansbeurs.

De plaats van aanvoer in Amsterdam was de in 1611 opgerichte Koopmansbeurs. Op de prijslijsten van de koopmansgoederen, welke reeds in 1585 verschenen, komen vele drogerijen voor.

In mijn proefschrift (1) heb ik een tabel van de prijzen der pharmaceutische producten tot 1637 gegeven, de rest van het materiaal wacht nog op bewerking. Helaas heeft P o s t h u m u s (5) in zijn boek de pharmaceutische producten niet behandeld, zodat de prijsgeschiedenis der apothekersgoederen nog een onontgonnen gebied. De lijst in mijn proefschrift beslaat een te korte periode, om hieruit conclusies te trekken. Wij zullen de prijzen van een aantal van begin tot einde voorkomende artikelen moeten hebben, om conclusies mogelijk te maken.

Verkoop in het openbaar.

Deze was bij de wet van 1807 als volgt geregeld :

Art. 1. Geene publieke Verkoopingen, waarbij gevonden worden zoodanige Drogerijen of Chemicalia, welke alleen in de Geneeskunde worden gebruikt, zullen mogen plaats hebben, zonder bekomene autorisatie van de Plaatselijke Regeering ;

Art. 2. Om die autorisatie te bekomen, zullen de Makelaars, of wel degene, welke bovengemelde Geneesmiddelen willen verkoopen, gehouden zijn, genoegzame

Monsters van dezelve te bezorgen aan de Plaatselijke Regeering, teneinde die Chemie en Pharmaceutice zouden kunnen onderzocht worden.

Art. 3. Dit onderzoek zal aan de Plaatselijke Commissie van Geneeskundig Toezicht worden opgedragen ... en zullen gemelde Commissien verplicht zijn, van derzelve bevinding eene schriftelijke verklaring te geven, en, indien het kwame te blijken, dat zoodanige geneesmiddelen ondeugende, vervalscht of niet diegene zijn, onder welker naam zij ter verkoop worden aangeboden, zal de Plaatselijke Regeering de verzochte autorisatie niet alleen weigeren, maar ook omtrent die Geneesmiddelen zoodanig disponeeren, als zij naar den aard en de omstandigheden der zake, op de voordragt van de stedelijke commissie en na ingekomen advis van de Departementale Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toezicht, zal vermeenen te behooren.

Een voorbeeld hiervan volge hier :

« Generale Indicateur afd. Alg. Zaken

« 1827 van Permissie verzoekend om op den 27st dezer te mogen

« Febr. 13 L. I. Staedel verkoopen 114 ceroentjes Cort China Royal

« No. 553

« Sted-Geneesk. Toevoorz. om berigt gevr., 16 Febr. toegestaan ».

Over de veilingen, vooral over de kinaveilingen, zou nog veel materiaal te geven zijn. Dit, in samenwerking met de makelaardij, verdient een aparte studie.

Makelaardij.

Het voorgaande voert de makelaar in geneesmiddelen ten tonele.

In de keur van 1579 op het Makelaarsgilde van Amsterdam wordt in art. 8 de taak van de makelaar omschreven als :

« De makelaar zal, versocht zijnde, getrouwelyck dienen den coopman, tzy « cooper ofte vercooper ..., helpende denselven aen sulcken waere, als hy sal begeren... ».

Art. 18 geeft het salaris : bijv. « een cabas caneel van elcx ... 2 stuvers. en « Soevele de andere specerijen aengaet staet tot discretie van den apoteeckers ende cruydeniers ».

Van een makelaarsfirma in deze branche, namelijk G. de Vries & Zonen te Amsterdam, weten wij meer door het Gedenkboek (6) dat voor enkele jaren verschenen is. De firma is opgericht in 1775 door Gerrit de Vos, zoon van de Amsterdamse apotheker Daniel de Vos. Het boek geeft vele artikelen en prijzen. Onder de klanten vinden wij het Bureau van Gezondheid der Armee en Hospitalen van de Bataafsche Republiek (1797), het Geneeskundig Bestuur der Land- en Zeemagt (1816) en 's Rijks Magazijn van Geneesmiddelen (1817). Ook verschillende groothandelaren komen voor, bijvoorbeeld A. d'Ailly & Zonen (1834) en A. M. & C. Pluygers, Rotterdam (1841).

Er moeten natuurlijk meer gegevens te vinden zijn over de makelaardij in geneesmiddelen, zowel in België als in Nederland ; het vormt weer een ongeschreven bladzijde van de geschiedenis van de pharmacie.

Ik zou de Belgische collega's op willen wekken zich eens te willen werpen op :

1) de geschiedenis van de pharmacie in Antwerpen. Destijds heb ik reeds de hoop uitgesproken, dat hier Middeleeuwse keuren gevonden zouden worden ; nu komt hierbij de geschiedenis van de handel in geneesmiddelen in de periode dat Antwerpen het centrum van de wereldhandel vormde.

2) de geschiedenis van de groothandel in België. Ik kan U slechts één naam noemen en wel Hanon in Luik in 1840/41. Er moet uiteraard veel meer te vinden zijn na de industrialisatie, na Lavoisier.

Ook de Nederlandse collega's wacht nog een taak in de prijsgeschiedenis van de pharmaceutische producten, waarvoor ik in mijn proefschrift een eerste bijdrage gaf. Ook de geschiedenis der geneesmiddelenveilingen en de makelaardij op dit gebied is nog ongeschreven.

LITERATUUR :

- (1) D. A. Wittop Koning : De Handel in Geneesmiddelen te Amsterdam tot omstreeks 1637 ; Purmerend 1942.
- (2) P. van de Vijvere : Van Kruidenier tot apotheker. Pharm. Tijdschrift voor België 25 (1948) no. 7/8.
- (3) D. A. Wittop Koning : N. V. Koninklijke Pharmaceutische Fabrieken v/h Brocades-Stheeman en Pharmacia 1800-1950. Haarlem 1950.

- (4) W. Vershofen : Die Anfänge der Chemisch Pharmaceutische Industrie. Berlin Aulendorf 1949/52.
- (5) N. W. Posthumus : Nederlandsche Prijsgeschiedenis. Leiden 1943.
- (6) G. de Vries & Zonen 1775-1950 Gedenkboek, uitgegeven ter gelegenheid van het 175-jarig bestaan van de Vennootschap. Amsterdam 1950.

RESUMÉ

L'Histoire du commerce en gros des médicaments

par le Dr. D. A. Wittop Koning.

Dans les villes commerciales comme Bruges, Anvers et Amsterdam le grossiste en médicaments « kruidenier » apparaît, à côté du pharmacien qui est le détaillant. Il était le fournisseur du pharmacien.

Plus tard apparurent les pharmaciens-grossistes, parmi lesquels quelques-uns s'appliqueront à la fabrication et devinrent grossiste-fabricants.

C'est parmi ceux-ci — donc directement au laboratoire du pharmacien — que naquit et se développa l'industrie pharmaceutique. A la bourse du commerce et à la vente publique apparut le courtier en drogues.

L'histoire des prix pharmaceutiques et du courtage en drogues restent encore des domaines négligés dans l'histoire de la pharmacie.

GILDEN IN BELGIE, NEDERLAND EN LUXEMBURG, WAARTOE APOTHEKERS HEBBEN BEHOORD (*)

door Dr P. H. BRANS (Rotterdam)

President van de Kring voor de Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux,
Secretaris-Generaal van de Académie Internationale d'Histoire de la Pharmacie.

Het staat vrijwel vast, dat de beroeps- en ambachtsgilden of corporatie's zijn ontstaan uit geestelijke broederschappen of confreriën, zoals die in het begin van de dertiende eeuw o.a. in Frankrijk werden gesticht ter ere van een bepaalde heilige, meestal de patroon van het ambacht. Door een altaar, een raam in de kerk, een vicarie of op andere wijze deden zij van hun gemeenschappelijke devotie blijken. Naast deze religieuze belangen ging bij personen, die hetzelfde beroep uitoefenden, de behartiging van de materiële zijde van het vak een rol spelen, hetgeen leidde tot de oprichting van het economisch vakgilde.

Het doel der gildeleden, toen zij nog alleen geestelijke broederschappen vormden, het gezamenlijk vereren van de gildepatroon, werd in de bloeitijd der gilden veranderd in het verbeteren van hun economische bestaansvoorwaarden en het hoog houden van hun beroep. (1)

Na de reformatie verdween in de Noordelijke Nederlanden het religieuze element vrijwel geheel, in de Zuidelijke Nederlanden vormde het belijden van de Katholieke godsdienst vaak een in de reglementen genoemde voorwaarde voor toelating tot het gilde. In vele gilden te Maastricht bestond de bepaling, dat het gildebestuur om het jaar zou worden gekozen uit de Katholieke dan wel uit de Gereformeerde leden van het gilde.

De magistraat stelde de keur op elke gilde vast, kon deze naar believen, naar willekeur, vandaar de naam, intrekken. De regeling van de interne zaken berustte bij het gildebestuur, gevormd door een deken en hoofd- of overlleden. De gilden kregen politieke invloed, toen zij konden bedingen, dat de verkiezing van de magistraat geheel of ten dele zou geschieden door de gildebesturen. Zo kregen de gilden in Utrecht in 1341 gedaan, dat de raad van de stad gekozen zou worden door de oldermen van de 21 toen bestaande ambachtsgilden en om de kieswet, de grondwet van de stad, in de toekomst niet te verstoren werd bepaald, dat geen nieuwe gilden zouden worden toegestaan, hetgeen tot gevolg had een vaak vreemde combinatie van beroepen in één gilde.

De groeiende politieke invloed van de gilden was vooral in de 14e en 15e eeuw aanleiding voor de overheid, om door het intrekken van de keur de gilden op

(*) Naar een voordracht gehouden op 25 April 1954 op het 1e Benelux Congres voor de Geschiedenis der Wetenschappen te Haarlem.